

УДК 347.121

С. О. Сліпченко

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ХАРАКТЕРИСТИКИ АБСОЛЮТНОГО ПРАВА

Розглянуто питання характеристики абсолютних правовідносин. Досліджено поняття абсолютного права через категорію об'єктивного права.

Категорія абсолютних прав є однією з базових в теорії права. В ній відображаються глибокі підвалини теорії та методології цивілістики. Тому абсолютні права постійно привертають до себе увагу дослідників. Як результат, з'явилося безліч точок зору щодо їх розуміння.

При цілком позитивному ставленні до плюралізму точок зору в науці цивільного права, не можна не відзначити, що така різноманітність викликає й деякі складнощі у використанні поняття абсолютного права. Виникає безліч проблем побудови підсистем абсолютного права, виявленні ознак, структури, використанні поняття і т. п. Зокрема, виникають складнощі у правильній кваліфікації нових правовідносин та визначенні їх місця в системі цивільних правовідносин, наприклад тих, що виникають з приводу нематеріальних благ, речей тощо.

Базуючись на тій чи іншій теорії, одні дослідники заперечують існування абсолютних правовідносин [1, с. 78; 2, с. 103]. Стверджується, що навіть таке класичне абсолютне право, як право власності, перестало бути абсолютним, оскільки може обмежуватись, а його зміст визначається в законі [3, с. 246]. Інші обґрунтовують зворотне [4, с. 196; 5, с. 304; 6, с. 118; 7, с. 229; 8, с. 159–160; 9, с. 119; 10, с. 66]. Серед прихильників існування абсолютних прав поширеною є позиція, що абсолютні права – це ті, в яких визначеному колу управомочених протистойть невизначене коло зобов'язаних осіб [11, с. 194; 12, с. 605]. Частина вчених доводить не тільки їх існування, а й виникнення нової категорії – «квазіабсолютних прав» [13, с. 65; 14, с. 28]. Відбувається наповнення поняття й різним змістом [15]. Існують також інші підходи до розкриття розглядуваного явища.

Проблеми кваліфікації абсолютних правовідносин приділяли увагу такі вчені, як: М. Г. Александров, О. С. Анікін, А. В. Власова, К. К. Гасанов, Д. М. Генкін, В. А. Дозорцев, А. О. Іванов, О. С. Іоффе, М. І. Кулагін, В. О. Лапач, Я. М. Магазінер, В. П. Мозолін, О. Г. Певзнер, В. Ф. Попондопуло, О. А. Пушкін, В. К. Райхер, А. О. Рибалов, В. І. Синайський, К. І. Скловський, О. В. Стремouxов, Є. О. Суханов, К. А. Флейшиць, Р. О. Халфіна, Г. Ф. Шершеневич та

© Сліпченко С. О., 2011

інші. Разом з тим дослідження існуючих точок зору щодо розуміння абсолютних прав дає змогу стверджувати, що їх різноманітність, в першу чергу та здебільшого, виникла завдяки різному термінологічному [16, с. 21; 17, с. 129–142] і методологічному застосуванню. Це призводило до порівняння або протиставлення різнопланових, різнопорядкових або тотожних категорій. Такий підхід напевно може мати місце в теорії права, оскільки спрямований до певного узагальнення, але не завжди виправданий. При його застосуванні нерідко існує вірогідність підміни понять, помилового сприйняття сутності того чи іншого правового явища, довільного використання термінології і т. п. Видається, що для усунення такої вірогідності необхідно перш за все визначитися з поняттями, які слугуватимуть однаковому підходу встановлення вектора того чи іншого дослідження. Так, наприклад, відомо, що термін «право» використовуються юристами для позначення декількох нетотожних понять. В одному випадку він охоплює право об'єктивне, в іншому – суб'єктивне, в третьому – правовідношення тощо. Звичайно, ці явища пов'язані між собою. Разом з тим, кожне з них є відносно самостійним, наповнене своїм змістом, по-різному характеризується та завжди має межі свого застосування. Тому їх протиставлення було б не досить коректним, а підміна понять призводила б до хибних висновків. На необхідність термінологічного розмежування таких понять, при дослідженні абсолютних прав, вже неодноразово зверталась увага в юридичній літературі [18, с. 21; 15; 19, с. 126].

Окреслюючи межі цієї статті, зазначимо, що її метою є дослідження поняття абсолютного права через категорію об'єктивного права.

Для досягнення поставленої мети використаємо спочатку метод дедукції та визначимо загальне поняття об'єктивного абсолютного права.

Так, якщо базуватись на засновку, що загальнотеоретичне розуміння будь-якого об'єктивного права формулюється як сукупність норм права, виражених у відповідних юридичних джерелах (нормативно-правових актах, судових рішеннях, правових звичаях тощо) [20, с. 145], то розглядаючи абсолютне право як об'єктивне, його необхідно й характеризувати як певну сукупність норм права. У свою чергу, норми права – це правила поведінки, які регулюють відносини між суб'єктами. Їх призначення – упорядкування суспільних відносин [20, с. 226]. Тому доходимо висновку, що об'єктивне абсолютне право – це сукупність ззовні об'єктивованих у відповідних юридичних джерелах норм права (правил поведінки), які регулюють відносини між суб'єктами, тобто упорядковують певні суспільні відносини.

Як неважко помітити, навіть таке загальне поняття, як вищенаведене, вже дає змогу розпочати формування уяви про абсолютне право. По-перше, якщо виходити зі структури цивільних правовідносин, елементами яких є суб'єкти, зміст та об'єкт, то дійсно можна погодитись із твердженням, що абсолютне право не вхо-

дить до складу абсолютних правовідносин [21, с. 534–535; 22, с. 34; 23, с. 116; 24, с. 29; 2, с. 103; 1, с. 78]. Однак лише як сукупність норм права, тобто як об'єктивне абсолютне право. Відомо, що останнє є лише передумовою виникнення правовідносин. По-друге, як правила поведінки вони спрямовані на упорядкування суспільних зв'язків (відносин) між особами. Цей елемент характеристики ставить під сумнів твердження тих учених [21, с. 534–535; 22, с. 34; 23, с. 116; 24, с. 29; 2, с. 103; 1, с. 78], які вважають, що абсолютні права, але вже як суб'єктивні, існують за межами правовідносин. Адже суспільні зв'язки (відносини), які врегульовані об'єктивним правом, стають правовідносинами. А зміст правовідносин складають суб'єктивні права та обов'язки. Тому якщо в результаті упорядкування суспільних зв'язків, тобто дії норм за їх прямим призначенням, виникає абсолютне суб'єктивне право, то воно є не чим іншим, як складовою відповідного правовідношення. У протилежному випадку необхідно було б визнавати, що поряд із виникненням абсолютних правовідносин, елементом яких є суб'єктивне право, паралельно виникає ще одне абсолютне право, але вже за межами правовідносин. Такий висновок щодо їх паралельного існування не витримував би критики. По-третє, зважаючи на направленість (призначення) норм права, викликає заперечення й категоричність твердження, що об'єктивні абсолютні права не регулюють відносини, а лише забезпечують охорону на випадок їх порушення [2, с. 106; 25, с. 57; 26, с. 58]. Адже, як зазначається в юридичній літературі, правове регулювання та охорона цивільних відносин не можуть протиставлятися, оскільки регулювання означає й охорону, а охорона здійснюється, в т.ч. шляхом регулювання відповідних відносин [27, с. 721; 28, с. 205]. Тому якщо цивільне законодавство забезпечує захист абсолютних прав, у разі їх порушення, тобто здійснює охорону, то це свідчить, що зв'язок між управомоченою і зобов'язаною особами підлягає правовому регулюванню. По-четверте, норми абсолютного права, як і будь-які інші, мають загальний характер, тобто закріплюють правило поведінки для нескінченної кількості випадків певного виду і невідомої кількості осіб. Наприклад, правила поведінки для нескінченної кількості випадків набуття права власності на ту чи іншу річ та невідомої кількості як власників, так і осіб, що їм протистоятимуть. Разом з тим, така невизначеність стосується лише об'єктивного права та не може застосовуватись до характеристики правовідносин. Таким чином, об'єктивне абсолютне право розповсюджує свою дію не тільки на невизначене коло зобов'язаних осіб, як інколи стверджується в юридичній літературі [29, с. 90–91; 30, с. 18; 31, с. 9], а й на невизначене коло управомочених. Вказане може бути виражене формулою: всі носії абсолютного права можуть самостійно вчиняти дії щодо свого блага та вимагати певних дій від всіх зобов'язаних осіб, а всім зобов'язаним особам необхідно дотримуватись належної поведінки. По-п'яте, норми об'єктивного права лише встановлюють міру можливої і необхідної поведінки, надаючи

їй характеру юридично значущої, та забезпечують охороною допустимі варіанти. Вони представляють останні у вигляді юридичних категорій суб'єктивного цивільного права та обов'язку. Такі норми іменуються правоустановчими, оскільки їх роль зводиться головним чином до окреслення меж можливої та необхідної поведінки [11, с. 229] і моделювання правовідносин у їх статичі [32, с. 386]. Однак самі по собі норми цивільного законодавства не породжують цивільні правовідносини, не викликають до життя суб'єктивні цивільні права та обов'язки. Такі явища виникають із юридичних фактів. Вказане дозволяє погодитись із прихильниками монопольної концепції, що існування абсолютних прав та обов'язків передбачається цивільним законодавством [2, с. 106; 25, с. 57; 26, с. 58], проте ставить під сумнів погляди тих, хто вважає, що суб'єктивні абсолютні права та суб'єктивні обов'язки встановлюються безпосередньо законом. По-шосте. Одне із завдань об'єктивного права – це створення правового механізму регулювання суспільних відносин між суб'єктами з приводу об'єктів. Враховуючи, що відповідно до способу правового регулювання, який лежить в основі правила поведінки, кожна правова норма носить двосторонній характер та передбачає для одних осіб певні правові можливості, а для інших – відповідні їм обов'язки (заборони) [20, с. 230], можна констатувати, що й абсолютні правовідносини повинні бути побудовані за такою ж моделлю поведінки. Таким чином, якщо визнається, що норма абсолютного права встановлює суб'єктивне абсолютне право для одних осіб, то це з необхідністю повинно передбачати встановлення обов'язків для інших, і навпаки.

Що стосується моделі поведінки, то, відповідно до способу правового регулювання, для абсолютних правовідносин вона будується за принципом: а) управомочена особа має абсолютне право на об'єкт права, тобто для невизначеного кола осіб, які на підставі певних юридичних фактів стали управомоченими, встановлюються межі можливої (дозволеної) поведінки щодо свого блага; б) інші суб'єкти мають абсолютні обов'язки, тобто для невизначеного кола осіб, які на підставі тих самих юридичних фактів стали зобов'язаними, встановлюються межі необхідної (належної) поведінки щодо об'єкта управомоченої особи. При цьому межі дозволеної поведінки передбачають можливість монопольного вчинення у своїх інтересах дій (юридичних або фактичних) по відношенню до свого об'єкта та можливість звернення вимог до всіх інших про утримання від дій, що порушують абсолютне право або перешкоджають його здійсненню [33; 15]. В межах необхідної поведінки передбачається потреба у бездіяльності зобов'язаної особи, в абсолютних правовідносинах.

Інколи робиться спроба розкриття абсолютних правовідносин через правовий режим закріплення об'єктів. Незважаючи на те, що режим, в першу чергу, встановлюється для визначення поведінки осіб з приводу тих чи інших благ [34, с. 298], такий підхід дає змогу звернути увагу на зв'язок об'єкта з суб'єктом в абсолютному

праві. Цей зв'язок В. О. Лапач іменував юридичною прив'язкою. Вказаний автор зазначає, що остання є нормативно гарантованою можливістю правового закріплення об'єктів за суб'єктами цивільного права [2, с. 156] та відображає статистику відносин через абсолютні конструкції права.

Вбачається, що наведена позиція заслуговує на підтримку. Адже джерелом появи всіх благ, необхідних для існування людини, як вказує Є. А. Суханов, є процес їх присвоєння, суть якого полягає в тому, що для когось щось стає своїм, а для когось – чужим [35, с. 7]. Стан належності або присвоєності створює можливість використовувати ті чи інші об'єкти для власних потреб, виключно на свій розсуд, незалежно від чияїс волі, усуваючи від використання всіх інших осіб. Враховуючи, що потреби, як правило, перевищують доступну для розпорядження (привласнення) кількість благ, правопорядок вирішує завдання впорядкування процесу присвоєння благ окремими суб'єктами та захисту їх володаря, «одночасно з усуненням від цього всіх інших господарюючих індивідів» [36, с. 107; 37, с. 81]. Таким чином, з'являється юридична монополія, а об'єктивне абсолютне право відображає стан присвоєності благ та надає фактичному пануванню (владі) над об'єктом характеру юридичних відносин між суб'єктами з приводу об'єкта. Регулятивний вплив норм абсолютного права виявляється в юридичному визнанні приналежності суб'єктам певних благ, в юридичному опосередкуванні свободи осіб визначати свою поведінку на власний розсуд, в юридичній фіксації меж цієї свободи [38, с. 6].

Виходячи із вищенаведеного, можна дійти висновку, що об'єктивне абсолютне право – це сукупність норм права (правил поведінки), що регулює (упорядковує) певні суспільні відносини між особами. Воно не породжує, а слугує лише передумовою виникнення абсолютних правовідносин, у цілому, та суб'єктивних абсолютних прав і обов'язків, зокрема. Носючи загальний характер, норми абсолютного права розповсюджують свою дію не тільки на невизначене коло зобов'язаних осіб, але й на невизначене коло управомочених, моделюючи правовідносини. Модель абсолютних правовідносин будується за принципом: а) для управомочених осіб – встановлюються межі можливої (дозволеної) поведінки щодо свого блага; б) для зобов'язаних осіб – встановлюються межі необхідної (належної) поведінки щодо об'єкта управомоченої особи. При цьому межі дозволеної поведінки передбачають можливість монопольного вчинення у своїх інтересах дій (юридичних або фактичних) по відношенню до свого об'єкта та можливість звернення вимог до всіх інших про утримання від дій, що порушують абсолютне право або перешкоджають його здійсненню. В межах необхідної поведінки передбачається потреба у бездіяльності зобов'язаної особи. Закріплення об'єктів здійснюється через встановлення певного правового режиму та відображає статистику відносин. Так з'являється юридична монополія, а об'єктивне абсолютне право відображає стан присвоєності благ, у чому саме виявляється регулятивний вплив норм абсолютного.

Зроблені висновки, на думку автора статті, дозволять поглибити у подальшому рівень досліджень окремих видів абсолютних прав. Зокрема, з'ясувати природу особистих немайнових правовідносин. Визначити місце останніх в системі правовідносин цивільних. Вивести поняття правовідносин, що виникають з приводу таких об'єктів, як особисті немайнові блага та інформація, дослідити їх зміст та способи здійснення, захисту відповідних прав.

Список літератури: 1. Скловский К. И. Применение гражданского законодательства о собственности и владении. Практические вопросы / К. И. Скловский. – М. : Статут, 2004. – 364 с. 2. Лапач В. А. Система объектов гражданских прав: теория и судебная практика / В. А. Лапач. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 568 с. 3. Кулагин М. И. Избранные труды / М. И. Кулагин. – М. : Статут, 1997. – 281 с. – (Серия «Классика российской цивилистики»). 4. Синайский В. И. Русское гражданское право / В. И. Синайский. – М. : Статут, 2002. – 638 с. – (Серия – «Классика российской цивилистики»). 5. Райхер В. К. Абсолютные и относительные права / В. К. Райхер // Известия Эконом. ф-та Ленинград. политех. ин-та. – Вып. I. – 1928. – С. 304–321. 6. Александров Н. Г. Законность и правоотношения в советском обществе / Н. Г. Александров. – М. : Госюриздат, 1955. – 175 с. 7. Флейшиц Е. А. Абсолютная природа права собственности // Проблемы гражданского и административного права / Е. А. Флейшиц. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1962. – С. 214–233. 8. Пушкин А. А. Спорные вопросы учения о гражданском правоотношении / А. А. Пушкин // Вопросы государства и права. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 152–165. 9. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении / Р. О. Халфина. – М. : Юрид. лит., 1974. – 340 с. 10. Магазинер Я. М. Объект права / Я. М. Магазинер // Очерки по гражданскому праву : сб. ст. / отв. ред. проф. О. С. Иоффе. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1957. – 292 с. 11. Певзнер А. Г. Понятие и виды субъективных гражданских прав : дис. ... канд. юрид. наук / Певзнер А. Г. – М., 1961. – 245 с. 12. Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права» / О. С. Иоффе. – М. : Статут, 2000. – 777 с. – (Серия «Классика российской цивилистики»). 13. Дозорцев В. А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации : сб. ст. / В. А. Дозорцев ; Исслед. Центр частного права. – М. : Статут, 2003. – 416 с. 14. Аникин А. С. Содержание и осуществление исключительных прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Аникин А. С. – М., 2008. – 240 с. 15. Гасанов К. К. Абсолютные права человека и ограничения прав / К. К. Гасанов, А. В. Стремоухов // Правоведение. – 2004. – № 1. – С. 170–171. 16. Grimm Д. Д. Юридическое отношение и субъективное право / Д. Д. Гримм // Журнал Министерства юстиции. – 1897. – № 4. – С. 20–25. 17. Рыбалов А. О. Абсолютные права и правоотношения / А. О. Рыбалов // Правоведение. – 2006. – № 1. – С. 129–142. 18. Попондопуло В. Ф. Абсолютные (монопольные) права предпринимателя / В. Ф. Попондопуло // Правоведение. – 1994. – № 1. – С. 20–28. 19. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / Р. О. Стефанчук ; відп. ред. Я. М. Шевченко. – К. : КНТ, 2008. – 626 с. 20. Загальна теорія держави і права : [підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закладів] / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.] ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с. 21. Михайловский И. В. Очерки философии права /

И. В. Михайловский. – Томск : Bibliard, 1914. – Т. 1. – 632 с. **22.** Генкин Д. М. Право собственности в СССР / Д. М. Генкин. – М. : Юрид. лит., 1961. – 224 с. **23.** Иванов А. А. Вещное право / А. А. Иванов // Правоведение. – 1992. – № 1. – С. 116–119. **24.** Мозолин В. П. Право собственности в Российской Федерации в период перехода к рыночной экономике / В. П. Мозолин. – М. : Изд-во ИГиП РАН, 1992. – 176 с. **25.** Иоффе О. С. Личные неимущественные права и их место в системе советского гражданского права / О. С. Иоффе // Советское государство и право. – 1966. – № 7. – С. 50–59. **26.** Гражданско-правовая охрана интересов личности / [О. С. Иоффе, Б. Б. Черепахин, Ю. Л. Толстой и др.] ; под ред. Б. Б. Черепахина. – М. : Юрид. лит., 1969. – 255 с. **27.** Гражданское право : учебник : в 2 т. Т. 1 / отв. ред. Е. А. Суханов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : БЕК, 1998. – 816 с. **28.** Развитие советского гражданского права на современном этапе / Н. С. Малеин, В. П. Мозолин и др. ; отв. ред. В. П. Мозолин. – М. : Наука, 1986. – 267 с. **29.** Рыбаков В. А. Собственность и право собственности : монография / В. А. Рыбаков, В. А. Тархов. – Уфа : Уфимский юрид. ин-т МВД России, 2001. – 420 с. **30.** Бахрах Д. Н. Индивидуальные субъекты административного права / Д. Н. Бахрах // Государство и право. – 1994. – № 3. – С. 66–73. **31.** Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. А. Я. Сухарев. – 2-е доп. изд. – М. : Советская Энциклопедия, 1987. – 528 с. **32.** Яковлев В. Ф. Структура гражданских правоотношений / В. Ф. Яковлев // Антология уральской цивилистики 1925–1989 : сб. ст. каф. гражд. права Урал. гос. юрид. акад. ; сост. Мурзин Д. В. – М. : СТАТУТ, 2001. – С. 380–389. **33.** Власова А. В. Структура субъективного гражданского права [Электронный ресурс] / Власова А. В. – Режим доступа: <http://pravoznavec.com.ua/books/letter/29/%C2>. **34.** Российское гражданское право : учебник : в 2 т. Т. 1 : Общая часть. Вещное право. Наследственное право. Интеллектуальные права. Личные неимущественные права / отв. ред. Е. А. Суханов. – М. : Статут, 2010. – 958 с. **35.** Суханов Е. А. Лекции о праве собственности / Е. А. Суханов. – М. : Юрид. лит., 1991. – 240 с. **36.** Менгер К. Основания политической экономики // Австрийская школа в политической экономике / К. Менгер, Е. Бем-Баверк, Ф. Визер. – М. : Экономика. – 1992. – 543 с. – (Серия «Экономическое наследие»). **37.** Рыбалов А. О. Экономические блага и гражданский оборот / А. О. Рыбалов // Объекты гражданского оборота : сб. ст. / Исслед. центр част. права ; отв. ред. М. А. Рожкова. – М. : Статут, 2007. – С. 78–94. – (Анализ современного права). **38.** Красавчикова Л. О. Понятие и система личных, не связанных с имущественными прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации : автореф. дис. на соиск. уч. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / Красавчикова Л. О. – Екатеринбург, 1994. – 94 с.

Надійшла до редколегії 08.12.2011

Рассмотрены вопросы характеристики абсолютных правоотношений. Исследовано понятие абсолютного права через категорию объективного права.

The issues of description of absolute legal relationships are considered. The concept of absolute right through the category of objective right is investigated.